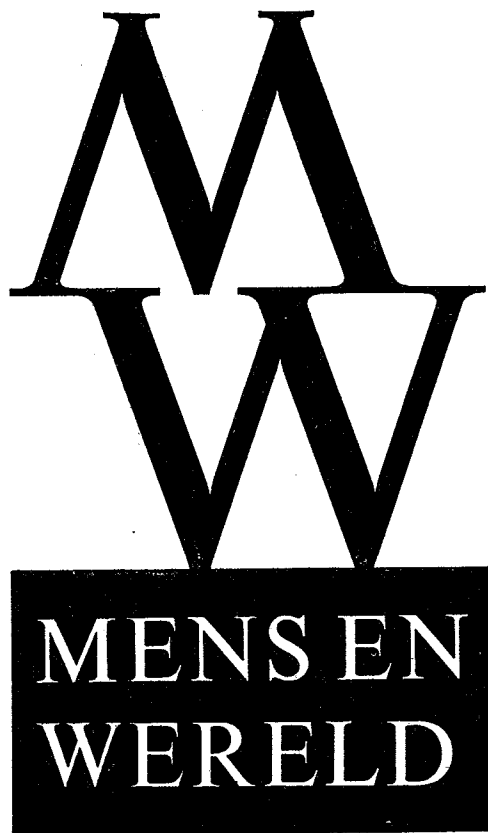

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**23ste jaargang nummer 8
13 april 1968**

Hoofdredacteur: dr. A. L. Constandse

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt
Corstius, H. Mozes, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

Dr. A. L. Constandse: De zuinigheid der rijke volken
(pag. 1 en 7)

P. Jacobs: Pleidooi voor Hans Fallada (pag. 3)

Casper Vogel: In koelen bloede (pag. 4)

P. Krug: Babi Jar (pag. 5)

De zuinigheid der rijke volken

DE internationale handelsconferentie te Nieuw Delhi is geëindigd. Men wist bij voorbaat dat het de bedoeling zou zijn de goederenruil zodanig te wijzigen, dat deze voor de welvarende volken niet slechts voordelen, maar ook offers mee zou brengen. En dat het commerciële verkeer dienstbaar gemaakt zou moeten worden aan de ontwikkeling van technisch achter gebleven gebieden. Wat dit ideaal aangaat is er wederom (zoals vier jaar geleden in Genève) bitter weinig bereikt. Een mislukking van het overleg is op het laatste ogenblik voorkomen door magere twijfelachtige concessies van de hoog-geïndustrialiseerde landen. Maar in feite is het systeem niet gewijzigd, volgens hetwelk de welvarende volken rijker, en de behoeftige naties armer worden.

Er is een fatale tendens in het onderlinge handelsverkeer. Wat de minder ontwikkelde landen voornamelijk voor export produceren – delfstoffen en agrarische producten zoals thee, suiker, katoen, rubber, copra, cacao en koffie – is onderhevig aan grote prijschommelingen. Er zijn allerlei kunststoffen op de markt gekomen, die de vraag naar ijzer, koper, katoen, rubber en dergelijke verminderen. Van deze producten dalen dus de prijzen. Bezie men de ontwikkeling op de wereldmarkt voor de genoemde voortbrengselen, dan constateert men van 1962 tot 1967 een prijsdaling voor thee, suiker, katoen en rubber, vele schommelingen voor copra en slechts prijsstijgingen voor koper, cacao en koffie, maar steeds met ups-and-downs. De landen met weinig industrie hebben echter voor de invoer van producten der nijverheid van ontwikkelde landen steeds meer moeten betalen.

DE armere landen hebben volgens hun statistieken van 1961 tot 1966 voor exportgoederen 2200 miljoen dollar minder ontvangen dan in de periode van 1952 tot 1957, terwijl hun bevolking sindsdien zeer is toegenomen. Als men berekent, hoeveel duurder de ingevoerde industrie-artikelen zijn geworden, bedraagt hun 'verlies' van 1961 tot 1966 niet minder dan 13.400 miljoen dollar. De in die

tijd ontvangen hulp (in de vorm van giften, kredieten en leningen) is voor 38% opgeslorpt door deze vermindering van ontvangsten uit export. Men bedenke voorts dat een groot deel van de steunverlening bestaat uit leningen, zodat de schuldenlast der arme landen geleidelijk gegroeid is. Er zijn landen, die een vierde deel van hun ontvangsten uit export moeten afstaan aan hun welvarende schuldeisers. India poogt voor de uitvoering van zijn vijfjarenplan (1966 tot 1971) een groot bedrag bijeen te brengen, uit eigen en uit buitenlandse bronnen. Maar een derde deel van dit bedrag moet betaald worden aan rente en aflossing van de snel toenemende schulden.

Wat de behoeftige naties in Nieuw-Delhi dus vroegen was een prijsgarantie voor hun uitvoerproducten, zodat zij enigszins zeker konden zijn van de ontvangsten uit deze bron; ten tweede de vrijheid, om schulden te betalen in de vorm van voortbrengselen van eigen bodem; en ten derde de mogelijkheid, om ook producten van de eigen, zwakke en beginnende nijverheid af te zetten op de markten van de 'rijkelui'. Die worden dan dus geconfronteerd met het feit, dat uit landen met een veel lager levenspeil zulke dingen als textiel, metaalwaren, aardewerk, schoei en dergelijke ingevoerd zouden moeten worden tegen concurrerende prijzen, en dat de invoerrechten daarvoor verlaagd moeten worden in plaats van verhoogd. De welvarende landen mogen dan dus bepaalde industrietakken niet beschermen.

IN Nieuw-Delhi was het internationale handelsverkeer aan de orde, en de vraag in hoeverre dit kan bijdragen tot meer welstand voor de arme landen. De ontwikkelingshulp op zichzelf kwam slechts zijdelings ter sprake. Wat dit aangaat zou er ook niet veel zijn te melden dat verblijdend was. De Verenigde Staten besteden miljarden aan een uitzichtloze oorlog in Vietnam, Engeland moet zijn import beperken, de Euromarkt handhaaft een protectionistische politiek. In het alge-

(Vervolg op pag. 7)

KRITISCH ALLERLEI

Hak op Nak

DE heer Gerard Kornelis van het Reve, een homoseksuele schrijver die een eigen huis bezit in Greonterp, heeft zich verklaard tegen Piet (voor deze gelegenheid Piët genoemd) Nak, organisator van demonstraties tegen de Amerikaanse Vietnam-politiek. Derhalve is Gerard ook boos op de Vietcong, door hem uitgesproken als Fietkong, en nog vreemder geschreven. Dit moet u wel weten. Gerard publiceerde namelijk in een aantal bladen het volgende 'gedicht': Ho Tsjih Minh moordenaar! Dood aan de Phytth Ckhongh! Weg met Piët Nak! Leve het kapitalisme! Nu was (en is misschien nog) Gerards vader een vurige communist, terwijl Gerard zelf katholiek is geworden. De gewezen communist A. J. Koejemans is teruggekeerd naar de Doopsgezinde Broederschap, maar daarmee nog geen pro-kapitalist geworden. Hij herinnerde zich dat Gerard zijn God heeft voorgesteld als een (homoseksueel) ezeltje, en schreef het volgende vers als antwoord: Tot daartoe heeft de Heer je dus geholpen? Dat j'al wat recht en rede leerde nu veracht? Toch schokt 't me niet - want wie een ezel als zijn god vereerde Heeft 't uiteraard met balken ver gebracht!

Vietnam

VIETNAM blijft een brandende kwestie. In het Haarlems Dagblad zijn voorstanders en tegenstanders aan het woord geweest van de leuze 'Johnson oorlogsmisdadiger.' De heer Willem Peters (op 16 maart) vond dat de leuze een 'omstotelijke' waarheid inhield, maar: 'waarom moeten wij Nederlanders altijd vallen over de fouten en misdaden van een buitenlander?' En hij achtte J. P. Coen en generaal van Heutsz oorlogsmisdadigers voor wie we standbeelden oprichten, waaraan wij eer bewijzen. Op de vergadering van het 'studentenconcilie' van de katholieke universiteit van Nijmegen zou (Volkskrant van 16 maart) een ontwerp-resolutie worden ingediend om Johnson c.s. van oorlogsmisdaden te beschuldigen en de Amerikaanse en Vietnamese katholieke kerk van medeplichtigheid daaraan. Uit dezelfde bron kwam het voorstel op het 'concilie' te spreken over de wenselijkheid 'dat er spoedig in Nederland een nieuwe parochiekerk wordt toegewijd aan de nagedachtenis van Camilo Torres en Che Guevara.' Torres is een zuidamerikaanse priester die werd gedood als vriend van guerrilla-strijders, evenals de marxist Guevara.

Prof. de Quay

DE ex-premier Dr. J. E. de Quay heeft met goedvinden van de twee hoogste leiders der Katholieke Volkspartij, de heren Aalberse en Schmelzer, een brief geschreven aan tal van bedrijven en gezeten particulieren om geldelijke steun. Hij deed dit namens de stichting Politieke Studie en Voorlichting, die tot taak heeft een deel van het werk der KVP te betalen. De laatste oproep had tot doel tekorten in de kas der KVP te dekken. En dat niet alleen: voorbereid zou moeten worden een verdere samenwerking van de KVP met de twee grootste calvinistische partijen. Want 'het gaat hierbij primair om de bundeling van de christen-democratische krachten in alle geledingen van het Nederlandse volk, die momenteel de belangrijkste stabiliserende factor vormt in de politiek, en daarom dan ook met alle kracht verdient te worden gesteund.' Door het uittreden uit de KVP van de radicalen is 'het gezicht van de KVP naar buiten duidelijker geworden,' aldus de Quay. Een oproep dus om geld te geven aan een conservatieve coalitie en de 'vaak eenzijdige voorlichting van de publiciteitsmedia pers, radio en televisie' te bestrijden ten gunste van de 'stabiliteit in de Nederlandse politiek'. De voorzitter van het Ned. Kath. Vakverbond heeft al te kennen gegeven, verontrust te zijn over de band, die aldus wordt gelegd tussen de KVP en de belangengroep van werkgevers. Maar aan duidelijkheid laat de brief der drie KVP-leiders niets te wensen over.

Minder priesters

IN de innerlijk zo verdeelde katholieke wereld zijn de gezelligheid en de 'stabiliteit' zoek. In 1967 hebben 145 Nederlandse priesters (van wie 30 in het buitenland werkten) hun ambt neergelegd, tegen slechts 60 in 1966 en 30 in 1965. In binnen- en buitenland zijn er 14.190 katholieke priesters van Nederlandse nationaliteit. In ons land niet meer dan 8900 en van hen traden er 115 uit het ambt, dus 1,28%. Van degenen die ophielden priesters te zijn waren er 12 professoren in de theologie. Reeds Heine heeft gezegd, dat het 'de theologen zijn, die een einde maken aan het geloof aan Onze Lieve Heer'. Van katholieke zijde is overigens berekend, dat in 1980 het aantal Nederlandse priesters met 2500 zal zijn teruggelopen, een verwachte daling dus met ongeveer 18%. Daarbij zijn niet inbegrepen degenen, die eventueel uit het ambt treden. Rekening is slechts gehouden met het steeds afnemende aantal 'roepingen', waardoor de priesterstand ook geleidelijk zal vergrijzen.

Gescharrel

IN de Volkskrant van 6 maart vraagt de heer J. Rotman hoe het mogelijk was dat de groep-Bogaers-Aarden (de radicalen) 'zo lang in de KVP is blijven rondscharrelen'. Hij denkt dat hun radicaliteit toch niet dateert van vandaag of morgen en meent dat het ontzag voor de bisschoppen wel heel groot geweest moet zijn. 'Ze zijn kennelijk pas zelfstandig gaan denken, toen het mocht,' zo veronderstelt deze criticus. De oude heer Mario Knijf (75) wijst er op dat de radicalen van een halve eeuw geleden uit de toenmalige RK-Staatspartij traden en naar de Bond van Christen-Socialisten of de SDAP gingen. 'Die uittredende jongeren waren vooral arbeiders, de intellectuelen deden toen nog niet mee... Er is een concilie voor nodig geweest om ook de katholieke jongeren van heden, in meerderheid intellectuelen, tot dat besef te brengen.'

Pastoor Miedema

WAT er borrelt en bruist onder de katholieken vindt men ook weer spiegeld in dezelfde Volkskrant van 13 maart. Toen was in Schaesberg de weerbarstige pastoor Miedema door mgr. Moors, de bisschop van Roermond, ontslagen hoewel zijn parochianen hem wilden houden en het ontslag niet erkenden. Een deel van deze Schaesbergers ging demonstreren in Roermond, waarbij de tegenstanders van Miedema manifesteerden vóór de bisschop. Maar J. C. M. de Hoogh luchtte daarover aldus zijn hart. 'Met de wijze waarop brallende vlegels en tierende wijven hun aanhankelijkheid aan hun bisschop meenden te moeten demonstreren, kan ik mgr. Moors bepaald niet gelukwensen. Wel zal het Zijne Eminentie duidelijk zijn geworden, dat er in zijn dioceses nog wel het een en ander valt te kerstenen. Want wat al dat onwelluidende en zinloze geschreeuw heeft aangetoond is: een ontstellend gebrek aan een gezond respect voor het priesterambt (de heer Miedema is nog al-

tijd priester) en een onvoorstelbare liefdeloosheid.' Daartegenover staan natuurlijk tegenstanders van de pastoor: een ware hervormingsstrijd. Maar Miedema wint wel... op de lange duur!

Dominee Besselaar

DS Besselaar, studentenpredikant aan de Technische Hogeschool te Eindhoven, werd in maart genoemd als kandidaat voor een nieuwe functie: de voorlichting aan de rooms-katholieke kerk ten aanzien van de beginselen der reformatie. We lezen dienaangaande: 'De doorbraak van nieuwe gedachten in de R.K. kerk brengt een hevige opleving van de belangstelling voor de reformatie met zich mee. Op tal van plaatsen verwijst bijvoorbeeld de Nieuwe Katechismus naar elementen van het christelijk geloof, die in de reformatie beter bewaard zijn gebleven dan in de kerk van Rome; de bisschoppen betrekken de reformatische kerken in tal van commissies. 'Men gewaagt van een 'stortvloed van vragen om voorlichting over de kerken der hervorming.' Wij voegen daaraan toe, dat ook de belangstelling voor het humanisme geenszins ontbreekt, al ligt dit heel wat verder van het traditionele katholicisme af dan het protestantisme.'

Triest

OP 15 maart vernam de eerwaarde Anglikaanse geestelijke Leslie Whiteside dat er grote onrust op de beurs heerste ten gevolge van de 'goudkoorts' en de dollarcrisis. Hij bood de volgende ochtend aan, voor bankiers en financiers te bidden en zette een speciaal bord voor zijn kerk met de woorden: 'Prayers for bankers today,' met de tijd van de bidstonden. Toen die voorbij waren bleken slechts twee bezorgde bankiers gehoor te hebben gegeven aan de uitnodiging. Foto's toonden een mistroostige heer Whiteside, die zijn bord maar weer binnenhaalde. Met het vertrouwen op God was het in de City niet best gesteld.

Er gebeuren geen wonderen

Nee, er gebeuren geen wonderen, maar de dag gaat fluitend aan het werk, de middag draagt een stevige kuif van licht, de avond meert als een boot vol zwarte kinderen. De regen lispelt in de poriën van de aarde, de hagel slaat met glazen zwepen, de sneeuw versijpelt als een witte begrafenis. Er lopen dieren rond met halzen tot in de bomen.

Er zwemmen vissen rond waarin men wonen kan.

Vogels zonder ogen zingen helder als water in augustus. Woorden schieten kuit in een gedicht. En altijd draait de ochtend uit op nacht, vreugde op droefheid, leven op dood. Geloof niet in wonderen.

Geloof in de man die met onverbloemde handen een bed van liefde spreidt; in de vrouw die een zon voelt opgaan in haar schoot; in het kind dat als een oester slaapt in zijn waterhuis; geloof in een onherroepelijk leven en leef het zo.

Bert Voeten

(Uit: 'Menselijkerwijs', Amsterdam 1958)

Pleidooi voor Hans Fallada

MEN noemt Hans Fallada een realistisch schrijver en naar de gangbare betekenis van het woord is hij dat ook wel. Toch lijkt het mij beter hem te beschouwen als een beschrijver van de realiteit, een eerlijke bovendien, maar met een zekere hang naar het romantiseren.

Zijn afkomst is aan een zodanig verwerken van de realiteit niet vreemd. Hij stamde uit een milieu, dat wij als niet-godsdienstig en liberaal en in ieder geval als burgerlijk moeten bestempelen. De term burgerlijk moeten wij onmiddellijk aanvullen met ruim denkend en ook intellectueel. Zijn vader was rechter en in zekere zin een positief vertegenwoordiger van de duitse intelligentsia van vóór 1914. Hans, de zoon, beleefde de ondergang van die relatief onafhankelijke maatschappelijke groep en kon op grond van zijn liberale instellingen niet overstappen naar de reaktionnaire kant. Toch werd hij nooit socialist of kommunist. Hij bleef de man van burgerlijken huize, die niet echt koos, niet echt partij kon kiezen, maar stellig ook niet afgleed. Hoe moeilijk hij het ook had onder het Hitler-régime – hij kon zich goeddeels terug trekken op het platteland – hij bleef. Hij bleef zelfs schrijven.

Aan het karakter van zijn diverse uitgegeven werken valt een en ander van het hierboven genoemde af te lezen. Telkens nadat hij een boek had geschreven, waarin hij scherpe kritiek had uitgeoefend op de heersende sociale verhoudingen, werd hem het vuur na aan de schenen gelegd. Dan retireerde hij in zijn werk – want schrijven moest hij – naar voorbijgaren, naar zijn jeugd, naar de periode vlak na de eerste wereldoorlog. En ook heeft hij zich opzettelijk beperkt door het beschrijven van kunstmatig afgebakende milieus, waarin mensen met uitsluitend persoonlijke problemen en belevenissen. Vanzelfsprekend verdienen de boeken van die laatste soort – met hoeveel vakmanschap dan ook geschreven – nauwelijks onze belangstelling. De sfeer ervan is te neutraal, kleurloos, onecht. Maar wat zijn andere werken betreft, daar waar hij het dus waagde veel meer zich zelf te zijn, hierin is hij niet alleen een uitermate menselijk schrijver maar vooral een onnavolgbare kroni-keur van 'gindse tijden'.

Wij moeten ons hier bewust zijn van het feit, dat het toch overal de onopvallende en zich niet nadrukkelijk uitsprekende milieus zijn, die van beslissende betekenis blijken bij grote sociale gebeurtenissen. De 'beslissingen' van de burger, ook en vooral van de kleine burger – en de thans zich tot kleine burger 'emanciperende' arbeider – leggen voor de grote gang der dingen een groot gewicht in de schaal. Dit laatste is eigenlijk nooit duidelijker gebleken dan in de periode van de ondergang van de kleine burgers in Duitsland, na de eerste wereldoorlog, de inflatie en de grote economische crisis. Hun wereld brak in scherven, zij kwamen in beweging als een kudde runderen – goedaardig als het groen in voldoende mate aanwezig is, maar levensgevaarlijk als er geen gras en water is en er rondom roofdieren zijn. De wild geworden kleinburgers vormden de stroom waaruit Hitler en de zijnen konden putten.

Met veel begrip en mededogen heeft Hans Fallada die ondergang van de kleine burger be-

schreven. Het ging hem hierbij niet om de politieke achtergronden maar om het voor de betrokkenen zo tragische persoonlijke gebeuren. Het mededogen had hij – ik betoogde het reeds – van huis uit meegekregen, het begrip had hij zich verworven door zijn eigen ervaringen. Hij was agrarisch ambtenaar en boekhouder, aardappelteler, nachtwaker, adressenschrijver en advertentie-aquisiteur. Dit slag mensen heeft hij beschreven, voor ons laten leven, en – wat meer is – begrip en liefde, althans mededogen voor hen opgewekt. Zelfs als men zich bewust is van hun beperkte horizon, hun huisbakken opvattingen en weet, dat hun strijd een verlorene is, dan toch voelen wij met hen mee. Ik aarzel dan ook niet hier te zeggen, dat Fallada een grotere schrijver is dan velen vaak menen. Een man, die sympathie en liefde weet te wekken voor een milieu dat ons niet aanstaat en voor mensen die wij slap, laf of zelfs gemeen vinden, is er in geslaagd op zeer bijzondere wijze het algemeen menselijke te belichten.

Zijn in 1932 geschreven 'Kleiner Mann, was nun?' bezorgde hem wereldfaam: in twintig talen verscheen het, twee films werden ernaar gemaakt. 'Wer einmal aus dem Blechnapf frisst' schildert ons de wereld van de kleine misdadigers, die tevergeefs proberen terug te keren in de wereld van de nette mensen. Vele van die nette mensen maken misbruik van hun labiele situatie, aldus met grotere misdadigheid optredend dan degenen, die zij met veel vertoon van morele verontwaardiging verachten.

'Jeder stirbt für sich allein' verdient onze bijzondere belangstelling niet zozeer om de vorm – het boek had korter moeten zijn – maar omdat het zo voortreffelijk het leven in Hitler-Duitsland tijdens de oorlog weergeeft.

Verscheidene van Fallada's boeken zijn in het nederlands vertaald. Nico Rost zorgde indertijd voor enige voortreffelijke vertalingen ('Wat nu, kleine man?', 'Wie eens uit het schaftje eet'). Ook van 'Jeder stirbt' verscheen een Nederlandse uitgave, bij Kroonder-Bussum, in de vertaling van Marja.

P. JACOBS

Martin Luther King†

De moord op dominee Martin Luther King, de onvermoeide verdediger van de rechten der negers in de Verenigde Staten, stelt een keer temeer in het licht, tot welke rampzalige gevolgen de rassendiscriminatie kan leiden.

Hier werd niet alleen een mens vermoord, maar werd geprobeerd een ideaal te doden, het ideaal van een vreedzaam samenleven van blanken en gekleurden. Meer dan ooit zullen de negers nu geloven dat de blanken hun geboren vijanden zijn.

Maar anderzijds kan deze moord iedereen tot bezinning brengen en overtuigen van de noodzaak, de strijd voor rasgelijkheid met des te meer kracht te voeren.

Dit wordt een zuur stukje. Ik zeg het maar even, want wie niet tegen zuur kan, krijgt nu de gelegenheid om de bladzij om te slaan of z'n hand erop te leggen, op het stukje.

Kijk, we hebben hier thuis geen van allen last van een ochtendhumeur. We staan op, gewoon, met frisse tegenzin, want luiken openstoters, van: 'Hoera, de nieuwe dag is weer daar', zijn we ook niet, maar dat is niet ongewoon. Eenmaal met de benen op de grond, gaan we stil onze gang. Het dagelijkse ritueel, zoals dat in alle gezinnen voorkomt, niets bijzonders. Als er gepraat moet worden, praten we en anders houden we onze mond. Op een zacht pitje op de achtergrond speelt de radio, want we willen om acht uur het nieuws horen. Eerst krijg je dan nog de V.P.R.O. Geen ramp, als die ook maar op een zacht pitje bleef, maar mijn man, die de, op dat uur beslist onaangename gewoonte heeft om precies te willen horen, wat iemand te zeggen heeft – louter nieuwsgierigheid, als je 't mij vraagt – stort zich met een gezicht vol scheerzeep-schuim de kamer in en geeft de knop een fikse zet, zodat alle dichters, dominees en vormingshuizen-houders naast me op de keukenmat staan. Laatst kondigde er eentje aan, dat hij ons nu eens haarfijn het verschil zou uitleggen tussen ja en nee. Moeilijk hoor, want soms was het een tikkeltje ja en een heleboel nee, maar 't was ook wel eens... en daar sta je dan, weerloos boterhammen te smeren. Ook was er eens iemand, die heel serieus zat te vertellen, dat het onzin is, om niet mee te doen met de Olympische Spelen. De spelers hadden ervoor getraind en moesten die nu de dupe worden van de negers? Net toen ik met hem in debat wou – 't helpt wel niet, maar het lucht wel op – bleek, dat hij 't helemaal niet meende. Dat soort gebbetjes halen ze met je uit op de vroege ochtend. Als je kinderen het je leverden, kregen ze een draai om hun oren.

Maar hierover wilde ik het nog niet eens hebben, al vond ik het altijd al erg, maar 't nieuwste slaat alles: de reclame. Als ik die pingel de pingel hoor, krimp ik in elkaar. 'Joedelahietie, gebakjes!' 'Hersens bij Albert Heijn.' Dat leek me wel wat, maar dat bleek later: 'Verser bij A.H.' te zijn. En dan dat closet. Dat is er niet meer, de laatste tijd. Sommige mensen konden er geen hap meer van door hun keel krijgen, wat ik overdreven vind, want of je dat geluid nu uit je radio hoort komen of uit je halletje, 't is er tenslotte de tijd van de dag voor. Nee, waar ik echt onder lijdt, is die afschuwelijke opgewektheid, waarmee ze bij je binnen komen rollen met hun zeep, hun scheurende overhemden en hun hondevoer. Dat onzinnige gezang en die vrolijke meneer. Daar krijg ik echt neigingen van om m'n ontbijtservies stuk te gooien. Rinkeldeking, daar gaat weer zo'n servies van een onbekend merk! Geeft niet, mevrouw, de weet-ik-veel rolbezem lust alle scherfjes. Hup hup, ping ping.

Ik probeer al om er niet naar te luisteren, maar dat lukt me nog niet. 't Is nog te nieuw, denk ik. Beatmuziek sneed me in 't begin ook allebei m'n oren af, maar nu doet het me niets meer. Maar zolang ik het nog hóór, neem ik wraak: ik koop al die juichende tralala dingen gewoon niet. Fijn, je moet toch iets terugdoen!

En dan te bedenken, dat wij hier thuis, zoals ik al zei, niet eens een ochtendhumeur hebben. Hoelang we dit nog volhouden, weet ik niet, want je zou er op de duur wel een van krijgen. 'Hèb ik al, hèb ik al!' kunnen we dan zingen. 'Mèt ammonia plus.' Of nu ja, zingen...

Misschien worden de stukjes dan nog zuurder, maar ik beloof u, ik zal van tevoren blijven waarschuwen.

In koelen bloede

Het raadsel van de feitelijkheid

ER is die vreemde beklemming, die zich van elk van ons meester maakt, wanneer wij via krant, radio of t.v. geconfronteerd worden met een moord, waarvan het motief onduidelijk is. Een indringend angstgevoel, dat zich niet alleen laat verklaren uit de neiging tot identificatie. Er is iets raadselachtigs, dat ons bespringt vanuit de onbegrijpelijke werkelijkheid. De angst dat iets zomaar kan gebeuren, terwijl de menselijke controle faalt of ontbreekt. Een gewelddadige dood of ander persoonlijk ongeluk. Het grote, altijd weer terugkerende Waarom. De naakte feiten, zonder logische samenhang, zonder enige duidelijke zin. Maar wanneer de feiten spreken, zeggen ze niets. Het zijn slechts tastbare herinneringen van een onbekend en ongrijpbaar gebeuren: het huiveringwekkende gevoel van hulpeloosheid wanneer de werkelijkheid het verstand te boven gaat.

OP 15 november 1959 gebeurde in het landelijke stadje Holcomb in de Amerikaanse staat Kansas zoiets verschrikkelijks. Vier leden van het gezin van Herbert Clutter werden door gewerschoten vermoord. Clutter zelf werd bovendien nog met afgesneden keel gevonden. Allen waren gebonden aan handen en voeten en hadden plakband over de mond. Het motief van deze beestachtige slachtpartij: een vraagteken. Geld had Herbert Clutter, een welgestelde 48-jarige boer, nooit in huis. Het hele gezin was in de wijde omtrek zeer gezien. De opbrengst van deze onbegrijpelijke, zinloze daad: 43 dollars, een transistor-radio en een verrekijker. In de eerste uren van de 14e april 1965 gebeurde in de Staatsgevangenis van Kansas, Lansing, iets dat in wezen even zinloos was. Richard Eugene Hickock, 33 jaar oud, en Perry Edward Smith, 36 jaar oud, werden opgehangen wegens de viervoudige moord op de familie Clutter.

KORT na de moord op de Clutters ging Truman Capote, een Amerikaans schrijver, bekend door o.a. 'Other voices, other rooms' en 'Breakfast at Tiffany's', naar Holcomb, waar hij tien en een halve maand besteedde aan het vaststellen van iedere bijzonderheid en elke fase van de misdaad, het onderzoek, de berechting en de executie. Aan de hand van zesduizend pagina's aantekeningen, waarin talloze gesprekken waren vastgelegd (waaronder met de daders), schreef Capote 'In koelen bloede', een boek dat in meer dan 25 talen werd vertaald en Capote ettelijke miljoenen opleverde. De oorzaak van dit zeldzame literaire succes? Truman Capote schreef wat hij noemde een 'non-fiction novel', een roman dus die niets verandert aan de achterhaalde en voor iedereen kenbare feiten. Hij voegde niets toe en deed niets af aan de realiteit, zoals die zich in de Clutter-zaak zo gruwelijk openbaarde. Geen veronderstellingen, geen conclusies, geen enkele eigen inbreng, geen 'ik-vorm', geen gedramatiseerde documentaire, maar slechts het drama in zijn harde werkelijkheid. Een feitenverslag; als elke goede journalistieke reportage ontdaan van emotionele bespiegelingen. Deze afstand, die door het hele boek bewaard moest blijven, is eens te meer fascinerend wanneer men bedenkt, dat tussen Truman Capote en Perry Smith, beiden homoseksueel, een diepe vriendschap ontstond. Dat Capote, koste wat het kost, zichzelf noch zijn persoonlijke gevoelens in het verhaal heeft willen betrekken, verdient daarom bewondering en zeker niet – zoals Kenneth Tynan in The Observer liet blijken – verwijt. De tegenwoordig veel geciteerde Tynan vroeg zich af of Capote, die de moordenaars tijdens de vele contacten in de vijf

jaar dodencel intiem had leren kennen, niet méér had kunnen doen om hen van de galg te redden. Capote heeft dergelijke insinuaties altijd met klem verworpen. Hijzelf had niets met de moordzaak uitstaande en zelfs zijn persoonlijke gevoelens waren in dezen van geen enkel belang. Zijn vriendschap met Perry Smith had niets met de moord te maken. In deze houding moet men ook het geheim zoeken van de uitzonderlijke kwaliteit van Capote's relaas: de werkelijkheid werd niet bewerkt, maar gerespecteerd. De verbijsterende zinloosheid drong even sterk tot de lezer door als zij op Capote moet zijn afgekomen. Het raadsel van de feitelijkheid bleef als uitgangspunt heilig.

RICHARD BROOKS, de Amerikaanse cineast die 'In koelen bloede' verfilmde, heeft deze lijn consequent doorgetrokken. De voorwaarden, die Capote hem voor filmtranscriptie stelde, kon de integere Brooks moeiteloos aanvaarden, omdat ze een logische voortzetting vormden van de roman. De film zou in zwart/wit opgenomen worden – om de documentaire sfeer te accentueren –, er mochten slechts volstrekt onbekende acteurs in spelen – bekende gezichten zouden de plotselinge confrontatie bemoeilijken – en de film moest opgenomen worden op precies dezelfde plaatsen waar alle gebeurtenissen in werkelijkheid hebben plaatsgevonden, zodat aan de authenticiteit zo min mogelijk afbreuk zou worden gedaan. De structuur van Capote's boek werd eveneens volledig gehandhaafd. Dat ging zonder bezwaar; de roman was bijna als scenario geschreven, zo journalistiek-logisch was 'In koelen bloede' opgezet.

MET uiterste nauwgezetheid brengt de film van Brooks ons dicht bij de werkelijkheid van de 15e november 1959. Afzonderlijk van elkaar (alhoewel op het doek in afwisseling getoond) leren wij twee werelden kennen. Aan de ene kant die van de vrome, gedisciplineerde familie Clutter en aan de andere kant die van Perry Smith en Dick Hickock, terwijl dezen hun afschuwelijke daad voorbereiden. Deze situatie-verkenningen verdringen elkaar in steeds sneller afwisseling, tot de wegen van de toekomstige

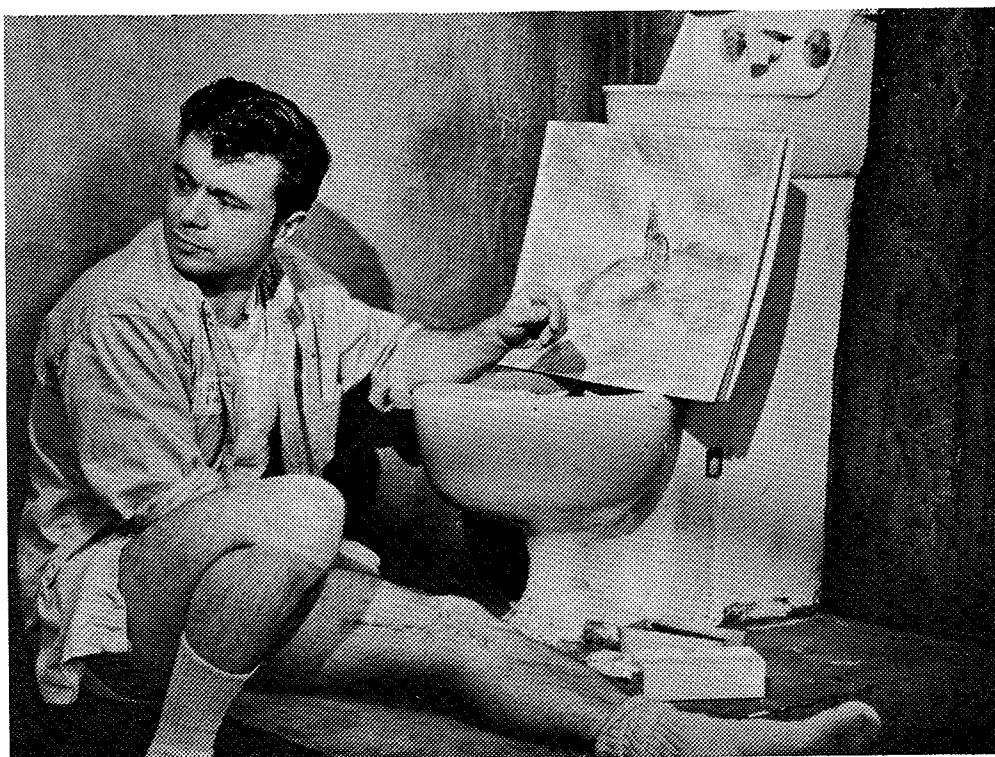
moordenaars en slachtoffers elkaar kruisen in de fatale nacht – de geijkte structuur van de noodlotsfilm. Daarna vervolgen de twee wegen zich weer gescheiden: de onbezorgde en overmoedige daders op hun vlucht en de politie, die de weg van de Clutters voortzet; tot door een toeval Smith en Hickock gegrepen worden. Tijdens de daarop volgende verhoren wordt de moord in zijn geheel gereconstrueerd, voor zover dat althans mogelijk is. In flash-backs wordt nu getoond wat zich 's nachts op de Clutterfarm afgespeeld heeft (let wel: volgens de stille getuigen en de bekentenis van Smith!).

NA de berechting moeten Smith en Hickock tenslotte vijf jaar in hun dodencel wachten, voor de maatschappij definitief tot haar even zinloze tegenactie overgaat: wraak, vergelding; dood door de strop. De cirkel is gesloten. En haar vicieuze karakter maakt Perry Smith ongewild duidelijk, wanneer hij vlak voor zijn executie mompelt: 'Ik zou misschien wel vergeving willen vragen... Maar aan wie?' 'Moord is geen raadsel, maar het motief', zegt inspecteur Dewey tegen een hardnekkige journalist, die de moordzaak-Clutter ook op de voet volgt (een bijna ongemerkt binnengesmokkelde referentie aan Capote). Al wordt de slachtpartij in al zijn ontzettende contouren duidelijk, de zinloosheid blijft tergen. Het motief ontbreekt; onttrekt zich in elk geval aan waarneming. De psychologische hypothese, die Brooks tijdens de moordscène snel aandraagt – Perry's vaderbinding – werkt in dit opzicht alleen maar irriterend.

IN koelen bloede wordt een viervoudige moord gepleegd, wanneer al lang vaststaat dat er geen geld te halen is, omdat Herbert Clutter gewoon was alles per cheque te betalen. Waarom dan deze afgrijselijke moord? Om de teleurstelling, zoals wel gesuggereerd is? Woede? Ruzie? Inspecteur Dewey: 'Noch Smith, noch Hickock was een moordenaar. Maar samen vormden ze een derde persoon, die daartoe wel in staat was'. Waarom dan de zorgvuldige terechtstelling om wille van iets dat toch onherstelbaar is? Waarom het drama in Holcomb gisteren, en morgen weer ergens anders? Wie het antwoord weet, liegt, heeft Capote bedoeld te zeggen. Er is geen zinnig antwoord. Het is een raadsel, zoals alle vragen waarop stilte volgt. Maar tegelijkertijd een verschrikkelijke, niet te bevatten werkelijkheid, die ieder van ons dient te aanvaarden. Omdat er nu eenmaal geen andere keus is.

CASPER VOGEL

Perry Smith (Robert Blake) in afwachting van zijn executie in de dodencel. De tekening op het toilet is in werkelijkheid door Smith gemaakt. Na diens dood gingen zijn brieven, gedichten en tekeningen naar de kapelaan van de staatsgevangenis van Kansas, die ze voor de verfilming van 'In koelen bloede' tijdelijk afstond.

Europees anti-semitisme

HET Nederlandse Auschwitz-comité heeft in een telegram aan de Poolse regering verklaard, zeer verontrust te zijn over het anti-semitische optreden van een aantal autoriteiten, ondanks de opofferingen die Polen zich heeft getroost om het kamp van Auschwitz (waar miljoenen joodse Polen, en joden van andere herkomst, zijn vermoord) als vermaan in stand te houden. Inderdaad is in Europa het anti-semitisme niet verdwenen. In West-Duitsland steekt het telkens weer de kop op (en niet alleen bij de neo-nazis) en in Oost-Europa eveneens. De regeringen distantiëren zich er meestal van. Wel is echter in Oost-Europa het anti-zionisme een officiële ideologie. Dit is een marxistische traditie: zodra aan het einde van de vorige eeuw het zionisme opkwam, werd dit afgewezen als een vorm van nationalisme, dat het internationalisme van de arbeidersklasse doorkruiste. Later werd die afwijzing meer gebaseerd op het veroordelen van een 'dubbele loyaliteit': een jood moest uitsluitend zijn 'socialistische vaderland' dienen, en niet enige joodse staat. Is daaruit weer een anti-joodse mentaliteit ontstaan?

Nu schrijft de heer M. Katan uit Den Haag dat 'anti-zionisme kortweg anti-semitisme in het kwadraat' is. Hij definieert het zionisme aldus: 'de joden, die nolens volens door de eeuwen heen saamhorig zijn gebleven, een eigen land te doen bewonen. Om een dergelijke mogelijkheid te vormen, heeft men een grote toestroming van joodse bevolking nodig. Om dit te voorkomen, hebben de Arabieren zelf het vluchtelingenvraagstuk niet alleen niet opgelost, maar in het leven geroepen en gehouden. De Russen begripen maar al te zeer dat door het remmen van het vergroten van de joodse bevolking in Israël uiteindelijk deze staat veel meer gevaar loopt.' Hij keert zich dan tegen de 'moordpartijen van de Russische revolutie,' wat buiten het onderwerp valt, en vraagt zich af of degenen die Israël kritiseren wel iets weten 'van de toestanden waarin de joden verkeren in Egypte en andere Arabische landen.' Daarop laat hij dan volgen: 'Israël blijve en worde steeds meer een staat, waar de joden eindelijk door middel van hard werken jood zullen durven te zijn, gelovig of ongelovig, en niet een tweede- of welke-hands of helemaal niet meetellende burger. Als de Arabieren en de Russen als enige middel om dit tegen te gaan met de vlag van de Arabische vluchtelingen zwaaien, om Israël te nopen zo, gedwongen door de gemakkelijk ten nadele van de joden te beïnvloeden wereldopinie, hun beulen als het Trojaanse paard binnen te halen, dan doen zij aan anti-zionisme, te weten: anti-semitisme in het kwadraat.'

DE heer Katan definieert dus het anti-zionisme als een stroming, die aan de joden het vaderland wil ontnemen, waar zij volgens hem uitsluitend en allemaal thuishoren. Nu is deze definitie niet de meest gebruikelijke. Onder anti-zionisten verstaat men meestal mensen die menen, dat Israël het vaderland is van allen, die er wonen (joden, arabieren en christenen) maar niet van 'alle joden ter wereld'. Van de joden leven er elf miljoen buiten Israël: in de V.S. 5,5 miljoen, in Oost-Europa 2,5 miljoen, in Argentinië, Engeland en Frankrijk elk 0,5 miljoen. Indien zij daar willen blijven beschouwen zij zich zelf als Amerikanen, Russen, Argentijnen, Fransen, Engelsen enz. De gebruikelijke definitie van anti-zionisme is dus de ontkenning, dat de joden een apart volk vormen dat in Palestina thuis hoort. Wat nu de Sovjet-Unie aangaat, deze heeft twintig jaar geleden Israël volledig erkend, binnen

zijn toenmalige grenzen, en heeft dit nooit herroepen. Zij heeft deze zomer de diplomatieke betrekkingen met Israël verbroken ter afkeuring van zijn buitenlandse beleid, maar het bestaansrecht van dit land niet betwist. Wel is steeds ontkend, dat Israël in beginsel ook het vaderland zou zijn der Sovjet-joden. Er is in Europa nog veel anti-semitisme. Maar naar de officiële betekenis van het woord is anti-zionisme geen anti-semitisme, want juist grote groepen van joden weigeren beslist zich te identificeren met Israël. Voor hen is het jodendom óf een kenmerk van herkomst, óf een 'universele godsdienst', niet gebonden aan één bepaalde nationaliteit. Zij nemen zich ook niet voor, hun geboorte- en vaderland te verlaten.

Tegenover deze joodse anti-zionisten staan dan weer anti-semieten, die pro-zionisten zijn: zij menen dat de joden in ons midden 'een vreemd lichaam' vormen en inderdaad naar Palestina behoren te vertrekken. In de NRC vond men 21 maart bijvoorbeeld iets over de leider der 'germaanse' Northern League, de heer Kruls, een man 'gevoed met brokstukken uit de nazistische filosofie'. En over hem lezen we: 'De heer Kruls had niets tegen Joden, maar zij waren volgens hem toch een aparte etnologische groep. Die Joden hadden naar het oordeel van de noorderling een 'heel aardige' oplossing gevonden met de stichting van de staat Israël.'

OM terug te komen op het telegram van het Nederlandse Auschwitzcomité: het is de vraag, wat er nu in Polen overweegt: anti-semitisme of anti-zionisme. Helaas moet men veronderstellen, dat het oude anti-semitisme er weer de kop heeft opgestoken en zich camoufleert als anti-zionisme. Dit is des te erger, omdat er nog slechts 27.000 joden wonen (de meeste overlevenden van de nazistische vernietiging zijn na 1945 geëmigreerd, vooral naar Amerika en Israël) die zijn gebleven, omdat zij meestal géén zionisten waren.

Gomulka, de hoogste autoriteit, heeft (volgens een uitvoerig verslag in Le Monde van 21 maart) gewaarschuwd tegen dit anti-semitisme. Hij zei: 'Er zijn zeker wel zionisten in Polen, maar men zou verkeerd doen in het zionisme een gevaar te zien voor het socialisme in dit land.' Er waren volgens hem joden geweest, die in juni hadden willen meevechten met de Israëliërs. Voor hen staan de grenzen open, als zij naar Israël willen gaan, zo zei hij. Andere joden voelen zich noch Israëli's, noch Polen, en men kan hen niet op posten plaatsen, waarop nationaal bewustzijn onmisbaar is. Tenslotte is daar 'de grootste groep van onze medeburgers van joodse afkomst.' Polen is hun vaderland, zij hebben opmerkelijke verdiensten gehad voor de opbouw van het socialisme in Polen en 'de partij acht hen zeer hoog.'

Gomulka sprak voor een gehoor dat kennelijk overtuigd moest worden van de loyaliteit der joden jegens Polen en het communisme. Hij zei tenminste: 'Wij zijn tegen het zionisme als politiek programma, als joods nationalisme. Maar dit heeft niets te maken met anti-semitisme.' En hij voegde er aan toe: 'Zionisme en anti-semitisme zijn twee kanten van dezelfde nationalistische medaille.' Hij noemde voorts 'ongegronde en gezochte beschuldigingen tegen onschuldigen een eigenschap van de reactie.' Men zou wensen dat zulke woorden de uitwerking hadden die de joden ervan mogen verwachten. Voorlopig is alleen bekend, dat onder afgezette hoogleraren en hoge functionarissen een aantal joden zijn, ten dele beschuldigd van zionisme en van anti-Russische gezindheid, terwijl de ware motieven nog duister zijn.

Europa is eeuwen lang een broedplaats geweest van anti-semitisme en de christelijke kerken (ook de katholieken in Polen) hebben daaraan de meeste schuld gehad. Godsdienstige pogroms zijn voorafgegaan aan racistische massa-moorden. Daartegenover behoort in elk land het ideaal te worden gesteld van de gelijkgerechtigdheid van alle volksgenoten, welke ook hun afkomst, religie, levensbeschouwing of uiterlijk mogen zijn, en de verzekering van hun veiligheid als gelijkwaardige burgers. Alleen dit beginsel kan een herhaling der Joodse tragedie voorkomen.

CONSTANDSE

Babi Jar

'Babi Jar' van Anatoli Koeznetsov (uitgave Paris, Amsterdam) is de titel van een boek, waarin de schrijver een terugblik werpt op zijn jeugdijaren. Het is een aangrijpend relaas van de tweede wereldoorlog in de Oekraïne, gezien door de ogen van een twaalfjarige jongen. Koeznetsov is opgegroeid in Kiew. Met zijn moeder en grootvader weet hij als bij toeval de oorlogsverschrikingen te overleven. Zelfs aan deportatie naar Duitsland ontkomt hij. Wanneer de Duitsers Kiew binnentrekken worden zij door velen niet onwelwillend ontvangen. Soms is er zelfs sprake van een duidelijke collaboratie. Het arrogante optreden van de Duitsers en weldra de jodenvervolgingen en de bloedige terreur vervullen de Oekraïners al spoedig met haat tegen de meedogenloze bezetter. Het verzet neemt steeds toe. Ook wordt bekend, dat in een ravijn, buiten Kiew, Babi Jar geheten (waaraan ook Jewtoesjenko een gedicht wijdde) ontelbare Joden op gruwelijke wijze de dood vonden. Schr. tracht zijn indrukken zo objectief mogelijk weer te geven. In zijn relaas heeft hij verschillende documenten, voornamelijk Duitse verordeningen opgenomen. In zijn inleiding schrijft Koeznetsov: 'Alles in dit boek is de zuivere waarheid... Het woord 'documentair' in de ondertitel van deze roman houdt in dat ik hier alleen maar authentieke feiten en documenten aanvoer en dat er geen greintje literaire opzet bij is...'. Dit fascinerende, bijzonder goed geschreven werk is één van de eerste boeken uit de Sowjet-Unie, waarin óók aandacht wordt gevraagd voor het ontstellende lijden van de Russische joden. In dit 'document humain' is geen politieke boodschap vervat, maar wel wordt gewaarschuwd tegen het gevaar van oorlog, politieke waanzin en fascisme, expliciet in korte inleidingen bij een aantal hoofdstukken. In één hiervan merkt schr. op: 'Hitler werd vermorzeld. Niet alzo het fascisme. Duistere, barbaarse krachten blijven in de wereld voortwoekeren en dreigen weer los te breken. Primitieve, gedegeneerde ideeën leven nog steeds, besmettelijk als virussen, en zorgvuldig uitgewerkte methoden en systemen om daarmee enorme mensenmassa's aan te steken zijn blijven bestaan.' En elders op een prachtige novemberdag wanneer de strijd om Kiew begint vraagt schr. zich af hoe het mogelijk is dat op deze heerlijke aarde, die bevolkt is met mensen begaafd met rede en denkvermogen zo'n grenzeloze waanzin als agressie, oorlog en fascisme kunnen bestaan.' Het is een triest boek, maar ook een waarschuwing vooral aan de jongeren, die de oorlog niet meemaakten. Er is slechts één troost: 'De geschiedenis laat zich niets voorliegen en niets kan voor haar verborgen blijven.'

P. KRUG

Zelfs als een schaap zich in een tijgerhuid hult siddert het nog als het een wolf ziet aankomen. (Chinees gezegde).

Van het rijtuig van de staat is de vorst de koetsier, de beambten zijn de paarden en het volk de wielen. (Teng Hsi-tsoe).

Sexualiteit en cultuur

IN 'Mens en Wereld' van 3 februari j.l. eindigt J. P. Wilschut een ingezonden stuk met de volgende vraag: 'Welke schade lijdt de mensheid in haar geheel, indien twee personen, al of niet gehuwd, het hoogtepunt van de lichamelijke liefde, de inderdaad haast onvergelykbare vreugde van het orgasme beleven?' Ik moet bekennen dat deze vraag mij al enige tijd bezig houdt. Men kan de vraag ook anders formuleren: Welke invloed zal de huidige evolutie in de seksuele moraal op onze (westerse) cultuur hebben? Voor de humanist een belangrijke vraag, want hij is er zich van bewust dat monogamie sterk gebonden is geweest aan monotheïsme. Terecht heeft het Humanistisch Verbond leiding willen geven in deze problematiek, daar het wegvallen van de religieuze onderbouw van het huwelijk een nieuwe situatie schiep.

De brochure 'Humanisme en sexualiteit' was hiervan het resultaat. De samensteller heeft hiermee voortreffelijk werk gedaan, maar hij is er zich van bewust, dat er accentverleggingen in eigen kring aanwezig zijn. Er wordt veel nagedacht over de toestand van de wereld in het jaar 2000. De futurologie t.a.v. de cultuur is misschien het moeilijkste onderdeel. Cultuur is onlosmakelijk verbonden aan de geldende normen. De seksuele normen in de Westerse Wereld zijn aan het veranderen, mede onder invloed van de voortschrijdende secularisatie. Hoe zal dit onze cultuur beïnvloeden, ten goede, ten kwade? Wanneer wij tot de konklusie zouden komen dat het laatste het geval is, zouden we dan kunnen en willen ingrijpen?

Dit zelfde vraagstuk komt ook in de 'Noord-Zuid' problematiek aan de orde. In zijn meest extreme vorm in die ontwikkelingslanden, waar promiscuïteit nog op uitgebreide schaal voorkomt. Wanneer het Westen de ontwikkeling van deze landen wil stimuleren zal ook op seksueel gebied 'Correctief' moeten worden opgetreden. De grote vraag blijft door wie en hoe. Terugkerend tot ons uitgangspunt constateer ik dat de vraagstelling van de Heer Wilschut het voordeel heeft volkomen universeel te zijn. En ik ben ervan overtuigd dat de beantwoording nog heel wat nadenken zal vereisen.

A. H. VAN TOOREN

Met Ellis in Wonderland

MISSCHIEN heeft het epistel van H. R. O. Snijder, afgedrukt in M. en W. van 11 nov., sommigen een schok gegeven. Mij in ieder geval de schok der herkenning. De autoriteit, die Snijder met instemming ten tonele voert (ongetwijfeld gedekt door het imprimatur van de N.V.S.H.) is wellicht een wat grijzende heer, die in zijn jonge jaren aan de voeten heeft gezeten van zijn leermeester Wilhelm Reich, wiens orgastische theorieën indertijd vele psychiaters handen vol werk gaven om de ontstane schade te herstellen. 'Sex is als eten en drinken' meent hij. Nu zo eenvoudig is het ook weer niet. 'L'homme machine' is niet alleen ingewikkelder dan een computer, maar zelfs nauwelijks vergelijkbaar met hond en kater. Daarom hebben zich met de sexuologie ook in de eerste plaats psychologen beziggehouden, die iets menen te weten over de vaak tegenstrijdige strevingen in de menselijke psyche.

De vrijheid is een aanlokkelijk goed. 'La république est belle sous l'empire' (*). Op de strenge gebondenheid van het Victoriaanse tijdperk (waarbij toch velen de mazen van het moralis-

tische net wisten te vinden) moest onvermijdelijk een reactie komen: In Rusland in 1907 als Art-sybasjew met zijn 'aanstootgevende' roman 'Sannin' de zogeheten vrije liefde verdedigt. In Engeland D. H. Lawrence met zijn 'Lady Chatterley'. Merkwaardig genoeg waren de pioniers van de vrije liefde zelden vrolijke heren. In de twintiger jaren werden de theorieën in Rusland in praktijk gebracht. Na een tiental jaren ging de slinger weer terug naar de andere kant en sloeg zelfs door naar het onverkroppelijke stalinistische puritanisme. Allerlei experimenten hebben de vraag doen rijzen of de mens zich bij absolute vrijheid wel gelukkig voelt. Hij is als de man die op een bootje op de oceaan dobert, waarbij het volmaakt onverschillig is welke richting hij koerst. Men hoeft Dostojewsky er niet op na te lezen om te weten dat vrijheid zonder norm, dus ongebondenheid, op de duur tot onbehagen leidt. De mens heeft naast vrijheid ook behoefte aan een richtsnoer in zijn leven; aan een zekere mate van veiligheid en geborgenheid. Dit geldt voor de vrouw, die kinderen moet groot brengen, nog meer dan voor de man. Een vaste liefdesverhouding is hierbij een noodzakelijke voorwaarde. Het gaat hierbij niet in de eerste plaats om moralistische voorschriften, maar om psychologische structuren. De vraag of niet iedere moraal ook een psychologische basis heeft, laat ik hier nu maar buiten beschouwing. Niet een andere vraag: Is er niet het gevaar dat humanisten, die zich aan allerlei vormen van slavernij hebben onttrokken, nu vervallen in een nieuwe slavernij, nl. die van de sex?

De zeer mannelijke patriarchen, die vroeger hun tijd wisten te doden dank zij de aanwezigheid van talloze schone, zouden het stuk van Ellis-Snijder vermoedelijk met instemming aan hun harem dames hebben voorgelezen. Ik kan mij slechts wenden tot de lezeressen van 'Mens en Wereld'. Wat is hun oordeel over dit donjuanisme? Volgen zij eveneens de leiding van dr. Ellis in wonderland?

P. KRUG

*) De republiek is schoon onder het keizerrijk.

De ongehuwde ouders

HET stukje van de heer A. over bovenstaand onderwerp in 'Mens en Wereld' van 17 februari 1968 vraagt om enig commentaar, al ware het slechts om bij al dan niet kerkelijke buitenstaanders de indruk weg te nemen, dat het Humanistisch Verbond op bepaalde belangrijke gebieden voor onderontwikkeld zou moeten worden aangezien. Dat commentaar meen ik veilig te kunnen toevertrouwen aan iemand die boven de discussiërende partijen staat en die ergens een situatie heeft beschreven welke tot de in de titel aangeduide toestand had kunnen leiden, te weten aan Helène Nollthenius. Beter, schoner dan deze schrijfster kan ik althans het niet uitdrukken:

'Uit de bodem van Armands alledaagse autobussen-ziel is een bevel opgestegen dat hij met verwondering en niet-begrijpend aanvaardt. Men kan een meisje zo grenzeloos lief krijgen dat de zon in kaarslicht, de camelia in wierook, de branding in prevel-Latijn moet veranderen eer men tot haar komt.'
(Addio Grimaldi', blz. 44 van de Salamander-uitgave)

Evenals er stellig – gelukkig voor hen en voor de wereld! – nog vele Armands zijn, zullen zeker

ook velen uit onze kring zich in de au fond humanistische gedachtenwereld van mevrouw Wagenaar beter thuis gevoelen dan in de platvloerse, liefdeloze zelfverzekerdheid van degenen die 'inwijding van tieners, jongens en meisjes, in het seksuele leven in de ruimste zin van dat woord' zonder aanzien des persoons willen doordrijven. En de onbekende die zich achter de letter A verschuilt heet niet Armand, dat is duidelijk!

Bussum

DR. W. MEIJER

Noot van de Redactie: Er staat nergens 'zonder aanzien des persoons', noch 'doordrijven', noch 'sexualiteit zonder liefde'. En waar zijn de opvoeders, die tieners niet willen inwijden in de problemen der sexualiteit?

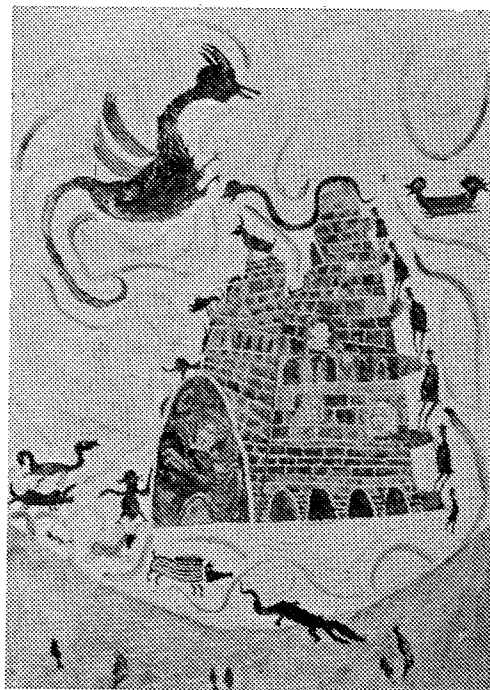
Hervorming of ondermijning?

IN M. en W. van 17 februari stond een belangwekkend artikel over 'De ongehuwde ouders'. Behalve gegevens bevatte het artikel ook meningen van de schrijver of schrijfster, die volstond met de ondertekening: „A”. Deze A. schrijft: „En waarom zou een ongehuwde vrouw niet het recht hebben, moeder te zijn? Vooral als zij (door eventuele herscholing) in staat wordt gesteld behoorlijk haar brood te verdienen? In Zweden is men al gevorderd met deze hervorming van de moraal. In ons land gaat dat schoorvoetend”.

Op de vraag van A. zou ik willen antwoorden: niet alleen de ongehuwde vrouw heeft rechten, maar ook het kind, dat zij zo graag wil hebben. Tot de rechten van het kind behoort het bezit van een vader. De ongehuwde moeder, ook al behoeft zij niet te werken, is niet in staat de vader te vervangen. Wanneer in Zweden vele ongehuwde moeders zich hiertoe wèl in staat achten, vergissen zij zich. Dat in Zweden vele kinderen van ongehuwde moeders geadopteerd worden door echtparen bewijst wel, dat hier van een ernstige vergissing sprake is. Ofschoon adoptie meestal de beste oplossing is, neemt dit niet weg, dat de ongehuwde moeder een bovenmenselijk zwaar offer moet brengen door haar kind af te staan. De situatie in Zweden zie ik dan ook veeleer als het gevolg van een ondermijnde moraal. Van „hervorming der moraal” te spreken lijkt mij misplaatst en getuigend van lichtzinnigheid.

Assen.

P. D. VAN ROIJEN

Ilija Bosilj De toren van Babel

Ik denk er ZO over

Logica zonder religie

IN Mens en Wereld van 16 maart 1968 verscheen een artikel van B. Cool met als titel Logica en Religie. Volgens de strekking van dit artikel is het wel verwonderlijk, dat deze auteur er behoefte aan heeft in een humanistisch tijdschrift te publiceren, omdat zijn opvatting eerder op zijn plaats is in een of ander kerkelijk tijdschrift. Maar afgezien daarvan steunt zijn hele betoog op een filosofische opvatting, die geen enkele moderne filosoof voor zijn rekening zou nemen. Zijn voornaamste autoriteit schijnt wel Hegel geweest te zijn, die wel historisch belangrijk is geweest, maar thans niet meer zo grote betekenis heeft. De moderne logica is zowel in formulering als discipline radicaal anders dan in de tijd van Hegel of zoals hij haar opvatte. Het duidelijkst komt de opvatting van de moderne logica tot uitdrukking in de titel van het boek van Prof. H. Freudenthal: 'Exacte logica'. Een andere naam daarvoor is wel formele logica en met beide bedoelt men in de eerste plaats, dat men zich niet inlaat met alle andere onderwerpen. Teneinde aan de exactheid de meest mogelijke strengheid te geven, (men voelde vrij vroeg de grote dubbelzinnigheid van onze dagelijkse taal, waardoor misverstanden werden veroorzaakt) heeft men het instrument van de kunsttaal gebouwd. Daarmee kon men een ondubbelzinnige taal opbouwen en precies weten waarover men het had.

NIET zelden is gebleken en het blijkt nog dagelijks, hoezeer de taal aan de tijd gebonden is en dezelfde woorden in betekenis sterk veranderen. Denk maar aan de politiek en aan de godsdiensten! Daarom is het niet zo verwonderlijk, dat bijv. Ludwig Wittgenstein de taak van de filosofie allereerst zag in de taal-analyse. Dit nu is de grote tegenstelling met o.a. de logica van Hegel en andere filosofen. Kan men van hen wel van een logica spreken zoals zij die opvatten? Ik ben zo vrij daaraan te twijfelen, om de eenvoudige reden, dat bij hen veeleer kennistheorie, zijnsleer en metafysica dooreen lopen. En 't is daarom wel te begrijpen, dat men bij hen voor wat de logica betreft vast loopt. De zogenaamde 'dialectische logica' van Hegel wordt in geen modern leerboek over logica zelfs maar genoemd. De dialectica van deze filosofie is een kenleer, misschien een methode, zeker geen onderwerp van onderzoek in de logica van heden. De traditionele filosofie van Aristoteles tot voorbij Hegel had eerder de strekking om ingewijd te worden in de onsterfelijkheid en gaf daarmee de kennis een religieuze betekenis. Kennis heeft geen behoefte aan een religieuze of metafysische fundering, maar aan wetenschappelijk onderzoek in het algemeen en aan het grondslagenonderzoek in het bijzonder. De grondslag van alle wetenschap en filosofie is de logica.

DAAR het humanisme uitgaat van de redelijke vermogens in de mens, dacht ik, dat de hier in het kort gereleveerde opvatting meer aansluit bij een humanistische denkhouding, dan de mystieke verbintenis van logica met religie, god enz. Redelijkheid is duidelijkheid en dit is alleen mogelijk als voor ieder mens een verstaanbare taal uitgesproken wordt, zonder beroep op irrationele krachten.

E. KEYL

Enige literatuur: E. W. Beth: Door wetenschap tot wijsheid; Moderne logica. Freudenthal: Exacte logica. B. Russell: Waarom ik geen christen ben.

Bezwaren tegen het humanisme

MET belangstelling volgde ik maandagavond 19 februari het debat op de TV over het humanisme. In het bijzonder zijn mij twee meningen opgevallen: 1. De heer Rausch vindt dat het rationeel humanisme bij het Humanistisch Verbond veel te kort wordt gedaan. Laat ik nu zelf tot de conclusie zijn gekomen dat het religieus humanisme bij het H.V. niet tot z'n recht komt... Lopen wij humanisten dan allen rond met een minderwaardigheidscomplex? 2. Ds. Buskes was niet geïmponeerd door de uitdaging van het humanisme, wel door die van enerzijds het marxisme en anderzijds de wereldgodsdiensten, met name het Hindoeïsme. Nu is het merkwaardig dat ik na het lezen van de „Bhagavad Gita" (de „bijbel" van de hindoeëse yogi) tot de overtuiging ben gekomen dat de hindoeëse wijsheid zeer goed aansluit op de humanistische levensovertuiging, ja, er tot op zekere hoogte zelfs de uiterste consequentie van is. Jammer dat er geen vertegenwoordiger van het religieus humanisme bij het debat aanwezig was om Ds. Buskes van repliek te dienen.

B. COOL

Is een CDU wenselijk?

SINDS het schisma Bogaers nu enkele weken geleden hebben wij hier in Nederland dus een nieuwe politieke partij: de Christen-Radicalen. Een fraaie aanlokkelijke benaming. Want welk modern mens acht zich niet radicaal in dit tijdsgewricht van vernieuwingen en welk Nederlander durft te bekennen of zich te bekennen, dat hij geen Christen is? Ook al heeft men geen notie van de draagwijdte van dit begrip, zijnde verlossing van de erfzonde door de kruisigingsdood van Jezus.

Velen in den lande zien ten onrechte de essentie van het Christendom in de ethiek, gepredikt in de Bergrede en op andere plaatsen in de bijbel – ethische beginselen eveneens voorkomende in de geschriften van Seneca, die in dezelfde eeuw leefde als Jezus van Nazareth. De groep, die zich terdege bewust is en blijft van de ware essentie van het Christendom, te weten verlossing uit de zonderval, is die der rooms-katholieken, die door de mis dagelijks dit gebeurde verbeeldt. Die groep, ongeveer een eeuw geleden steeds als 'roomsen' aangeduid, is zich in de loop der jaren bij voorkeur gaan noemen 'rooms-katholieken', later bij voorkeur en thans bijna uitsluitend als 'katholieken' en sinds de oecumenische beweging ontstaan is, geven zij de voorkeur eraan zich als 'Christenen' aan te duiden.

IN politieke kringen is deze aanduiding overgenomen en zo spreekt men tegenwoordig algemeen naar Duits voorbeeld over de wenselijkheid een Christen-Democratische-Unie te vormen. En die zou dan bestaan tussen de rooms-katholieken en de leden van de diverse christelijke godsdienstige groeperingen van uiteenlopende denominaties. Het wil ons voorkomen, dat een dergelijke combinatie niet wenselijk is, omdat het rooms-katholieke deel van onze bevolking opvattingen heeft omtrent recht, wet en gezag, die afwijken van die der andere groepen. Daarom heeft het R.K. volksdeel zich, ondanks alle emancipatie en gelijkstelling, dan ook op alle gebieden van het maatschappelijk, sociaal en cultureel leven in R.K. apartheid georganiseerd, evenals in de politiek. Men zie slechts de Pius-almanak of men raadplege de telefoongids.

Hoe verleidelijk het ook is om zich allen onder de benaming van Christen, wat men daaronder ook moge verstaan, te verenigen, men houde immer in het oog dat het R.K. volksdeel zich nu eenmaal heeft gesteld onder een ander en hoger gezag, sinds 1929 zelfs een staatsgezag, dan alle andere Nederlanders. Het is eerlijker, duidelijker en dus wenselijk, dat het Roomse volksdeel zich in politicus en in oecumenicus bij haar ware naam blijft manifesteren, begripsverwarring zal daardoor worden voorkomen.

Mr. A. DIRKZWAGER

De zuinigheid der rijke volken

(Vervolg van pag. 1)

meen zegt men in het Westen teleurgesteld te zijn over de resultaten van de ontwikkelingshulp, en er zijn genoeg mensen, die haar mislukt achten. Zij vergeten dan echter één ding: dat zij zelf te vaak steun hebben verleend aan feodale, parasitaire en reactionaire regerende kasten in de behoeftige landen. Deze hebben nagelaten, de steunverlening rationeel aan te wenden, en veel ervan te eigen bate gebruikt. In zijn nieuwe boek ('Een Aziatisch drama') heeft de Zweedse econoom Gunnar Myrdal met name de bevoorrechte elite van Zuid-Oost-Azië aangeklaagd, omdat deze niet bereid was grondige hervormingen door te voeren en in het voetspoor was getreden van de vroegere koloniale heersers. Hij pleit terecht voor opheffing van het grootgrondbezit; voor een progressieve industrialisatie, met name door de regeringen omdat kapitaalkrachtige particulieren zonder begrip voor sociale en nationale verantwoordelijkheid hun kapitaal in veiligheid plachten te brengen in het welvarende Westen. En hij betoogt dat westerse hulp aan feodale en militaire kasten in strijd is met de idealen, die officieel beleden worden: de bevordering van de democratie en van de welstand der bevolkingen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika.

Het ligt voor de hand te ijveren voor een internationale, gebundelde hulpverlening van de meer ontwikkelde aan de achtergebleven gebieden, bijvoorbeeld door middel van een Fonds der Verenigde Naties. Maar elke ontwikkelde staat is er op bedacht, zijn nationale belangen veilig te stellen, en de hulpverlening te beperken tot beschermelingen, vrienden en bondgenoten. Dit geldt evengoed voor de Verenigde Staten als voor de Sowjet-Unie, die toch nog altijd in een 'koude oorlog' verwickeld zijn, met name door de strijd in Vietnam. Het zou daarom de taak der kleine landen moeten zijn te pleiten voor een meer belangeloze en humanitaire steun aan behoeftige volkeren. De schamele resultaten van de conferentie van Nieuw-Delhi behoeven hen niet af te schrikken. Integendeel kunnen deze een aansporing zijn, het probleem op een minderpolitieke en meer menselijke wijze aan te vatten.

CONSTANDSE

Radio- en t.v.-uitzendingen

RADIOLEZINGEN: (HILV. II)

Zondag, 14 april 9.45–10.00 uur: Ph. van Praag: Over vorming van meisjes.

Zondag, 21 april 9.45–10.00 uur: A. L. den Broeder: "n Humanistische visie op de arbeid".

Zondag, 28 april 9.45–10.00 uur: W. Holtland: 'Geloven, maar in wat.'

Zondag, 5 mei 9.45–10.00 uur: Lenie Kortland: 'Verzets- en bevrijdingspoëzie.'

TELEVISIEUITZENDING (NED. I)

Maandag, 8 april 19.06–19.31 uur: Aaf Boubber, 'Mensen in alle ernst' samenstelling en regie: J. Odufré.

<i>Geschiedenis van het Humanisme in Nederland</i> door dr. A. L. Constandse 'een boeiende geschiedenis van een belangwekkende stroming die veel grote Nederlanders heeft voortgebracht.' 190 blz. f 8,90	<i>Jezus van Nazaret</i> 10 visies op de figuur van Jezus Christus. (vanuit christelijk, humanistisch en joods, mohammedaans en boeddhistisch standpunt) 108 blz. f 2,95 <i>De tegenwoordige stand van het wijsgerig denken</i> door prof. dr. C. A. Mennicke 'vooral boeiend door de beschrijving van de existentialistische levenshouding.' 163 blz. f 5,50 <i>Bevrijdend Humanisme</i> door H. Lips Een belichting van vele facetten van het humanisme, geschreven in een voor ieder verstaanbare taal. 152 blz. f 3,90	<i>Kennis van Goed en Kwaad</i> door dr. Libbe van der Wal 'de schrijver richt zich tot de ontwikkelde lezer, van wie hij geen filosofische geschooldheid eist. Hij vermijdt het vaak hinderlijke vakjargon. Zijn betoog is glashelder, zijn wijze van schrijven levendig en boeiend.' 270 blz. f 6,90
<i>Essays van een Humanist</i> door Julian Huxley Nu in Nederlandse vertaling. Enige opstellen van deze bekende auteur, die hiermede een eigen bijdrage aan de humanistische gedachtenwereld levert. 263 blz. f 14,90		U kunt deze uitgaven bestellen bij het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht, bij voorkeur door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

Voor vakantie te huur gedeelte van 18/5-13/7 en vanaf 27/7-31/10. Drents boerderijtje, woonkamer, 2 sl.kamers, keuken. Nog vrij vanaf Gem. Ruinen. Tel. 05281-378.

Zojuist verschenen:
„Het Humanistisch Verbond”
141 blz. — prijs f2,-

Sinds de oprichting in 1946 staat het Humanistisch Verbond in de belangstelling... ook van jonge mensen.

Wat wil dat verbond nu eigenlijk?

Dit boekje geeft antwoord op die vraag. Het laat een aantal voor-aanstaande humanisten, maar ook tegenstanders aan het woord. Een poging tot eerlijke voorlichting dus...

Te bestellen, bij voorkeur door storting of overschrijving van f 2,- op giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

MENSEN KOSMOS
24e jaargang

Tweemaandelijks tijdschrift, gewijd aan de studie van wijsbegeerte, religie en geestelijke stromingen.

Redactie: Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

HUWELIJK

De door het Humanistisch Verbond opgerichte niet-commerciële

CORRESPONDENTIEKRING

helpt u bij het leggen van serieuze

HUWELIJKSCONTACTEN

op basis van eigen keuze.

Vraag brochure met voll. inl. aan de Humanistische Correspondentiekring, postbus 210, Utrecht. A.u.b. 40 ct. postzegels bijsluiten.

**Humanistisch Vormingscentrum
voor Militairen
„het Coornherthuis”
te Driebergen**

vraagt per 1 juli 1968

Beheerdersechtpaar

Bij voorkeur zonder kinderen.

Werkzaamheden man: administratie, buffetbeheer (klein beperkt buffet), huishoudelijke karweitjes.

Werkzaamheden vrouw: leiding keuken- en schoonmaakwerkzaamheden.

Salaris voor het echtpaar: groep D. f 10.296,- — 14.414,40 per jaar.

6% vakantietoelage.
Collectieve pensioensverzekering.
Toelage van ± f 125,- per maand in de vorm van vrij verwarming, verlichting en andere emolumenten. Dienstwoning aanwezig.

Leeftijd: tussen 27 en 50 jaar.

Met de hand geschreven sollicitaties, niet met ballpoint, met uitvoerige inlichtingen vóór 20 april aan het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht.

Zomerkampen 1968

De volgende kampen worden dit seizoen gehouden:

Tentenkamp te Rijssen van 29/6-6/7 voor 10-12 jarigen prijs f 70,-

Tentenkamp te Helvoirt van 6-16/7 en 17/7-27/7 voor 13-15 jarigen prijs f 95,-

Folder met uitgebreide gegevens verkrijgbaar bij Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, postbus 114 te Utrecht.